

5. Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики / М.Н. Скаткин. – М. : Педагогика, 1980. – 96 с.
6. Шаймухаметова Л.Н. Семантический анализ в работе музыканта- исполнителя / Л.Н. Шаймухаметова // Музыкальный текст и исполнитель. Сборник статей. – Уфа : Лаборатория музыкальной семантики УГАИ, 2004. – 3-16 с.
7. Шаймухаметова Л.Н. Семантический анализ музыкального текста (о разработках проблемной научно-исследовательской Лаборатории музыкальной семантики) / Л.Н. Шаймухаметова // Проблемы музыкальной науки. – Уфа, 2007. – № 1 (1). – С. 31-43.
8. Шаймухаметова Л.Н. Семантический анализ музыкальной темы / Л.Н.Шаймухаметова. Ё М.: РАМ им. Гнесиных, 1998. – С. 111-115.
9. Шаймухаметова Л. Н, Интонационные этюды в классе фортепиано: учеб. пособ. / Л.Н. Шаймухаметова, П.В. Кириченко. – Уфа: Лаборатория музыкальной семантики УГИИ, 2002.– С. 22-27.
10. Шукина Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся / Г.И. Шукина. – М. : Педагогика, 1988. – 208 с.

The article highlights the innovative ways of working with novice musicians, mastering the basics of musical rhetoric, poetics and semantics of musical text as an example of M.Leontovych choral work at the lessons of ear training.

Key words: ear training, semantics, rhetoric, poetry, music and educational games, forms of work.

УДК 7.071.1(477.43)

Гуцул І. А.*

ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В. ГАГЕНМЕЙСТЕРА

Стаття присвячена художній та педагогічній діяльності видатного подільського митця і педагога Володимира Гагенмейстера та містить відомості про характерні прийоми педагогіки мистецтва художника.

Ключові слова: педагогіка, мистецтво, художньо-педагогічна діяльність, мистецька школа, учень.

В історії педагогіки мистецтва достатньо згадок про те, як талановиті художники-педагоги намагалися впроваджувати теоретичне і практичне навчання й виховання в єдності, особистим прикладом захоплювали учнів, підносячи їх на новий щабель розуміння та усвідомлення мистецьких явищ у світі. Саме такий творчий підхід можна знайти у художньо-педагогічній спадщині подільського митця, колишнього директора художньо-промислової школи у Кам'янці-Подільському, Володимира Гагенмейстера. Художньо-педагогічна діяльність молодого педагога почалася відразу після одержання диплома художника-мистецтвознавця з декоративно-ужиткового мистецтва у Псковській художньо-промисловій школі.

Педагогіка мистецтва ХІХ століття на теренах тогочасної Російської імперії мала вже свої більш конкретні методи та принципи навчання, з'являлася спеціалізована методична та педагогічна література, така як "Журнал міністерства народної просвіти" (Санкт-Петербург), Навчально-виховна бібліотека" (Москва), "Сім'я і школа" (Москва), "Сімейні вечори" (Москва), "Русская школа" (Санкт-Петербург) та багато інших. Викладачі образотворчих дисциплін об'єднувалися у Союзи, спілки, які мали за мету досягти кращих успіхів у навчанні вихованців, піднести предмет до професійного рівня [2, с. 390].

* © Гуцул І. А., 2013

Успішному викладанню малювання багато сприяло влаштування при великих школах особливих рисувальних залів спеціально прилаштованими меблями. У зв'язку з малюванням в деяких навчальних школах викладалася і ліпка, при чому ліпка зазвичай передувала малюванню і якби готувала до нього. Вона починалася з раннього віку і мала особливе значення для розвитку в дітей навиків володіти обома руками одночасно. Так як в молодшому віці дітям легше малювати по пам'яті, то спочатку вводилося вільне малювання, лише з 4-го класу переходили до систематичної роботи по загальній моделі, в 5-му – працювали за особливою моделлю для кожного учня, пізніше – перспектива і ознайомлення з найпростішим конструктивним кресленням столярних та інших інструментів, машинних частин та ін. [7, с. 133-149].

XIX століття, намагаючись відійти від “старовинної схоластики”, вводить багато інновацій в навчально-виховний процес. Розробляються доступніші методи і методики, складаються цілі програми з оволодіння образотворчими дисциплінами. Навчання ведеться поступово з логічною послідовністю, починаючи від найпростіших елементів до складних образів і постановок [5, с. 1-6].

Неабиякі вимоги ставилися до викладачів образотворчих дисциплін. Право викладати малювання в усіх навчальних закладах надавалося лише особам, які закінчили курс вищого художнього училища зі званням художника або тим, які закінчили натурний його клас і витримали випробування з історії мистецтв, анатомії та перспективи і, крім того, особам, які закінчили курс академічних художніх училищ в Казані, Одесі і Пензі, училища натурного класу, Московського училища живопису, ваяння і архітектури. Що стосується решти осіб, що бажали викладати малювання, то від них вимагався освітній ценз не нижче того типу училища, в якому вони бажали викладати, і складання особливого екзамену. Екзамен цей для викладачів середніх навчальних закладів полягав у виконанні малюнка голови людини аквареллю чи олійними фарбами; бажачі викладати в закладах з курсом 4-класних міських училищ мали виконати малюнок з гіпсової фігури, голови людини з натури і малюнок з натури перспективного характеру. Для початкових училищ вимагалось виконати малюнок від руки з плоского криволінійного орнаменту, з групи геометричних тіл в контурі і відтушований малюнок з групи повсякденних предметів. Випробування ці проводилися в художніх училищах, підвідомчих Академії Мистецтв, і в тих навчальних закладах Міністерства Народної Освіти, на яких було покладене проведення випробувань на звання вчителів початкових училищ [6, с. 84-85].

Художник з притаманною для нього енергією починає створювати умови для поглибленої мистецької освіти учнів, значну увагу приділяє розширенню кількості та якості вивчення спеціальних художніх предметів, добре розуміючи, що без міцної образотворчої бази неможливо говорити про творчість та наступну плідну фахову діяльність вихованців. З цього періоду починається створення своєї мистецької педагогіки Володимира Гагенмейстера, яка, використовуючи методи й прийоми особистісного навчання, складалася у струнку систему результативної художньої освіти, максимально розкривала творчий потенціал кожного учня. Більш досконалим стає вивчення рисунку, поширюються знання та вміння в галузі технік акварельного живопису, вводиться творчий малюнок.

Він викладав тут історію всесвітнього ужиткового мистецтва, композицію й графіку. Як згадувала краєзнавець Тамара Сис, що у той важкий час В. Гагенмейстер домагається збільшення чисельності учнів і відкриття нових відділів. У 1921 році школа потроїла набір учнів. Крім керамічного, було відкрито ткацький та літографський відділи. Тут він працював до 1933 року, коли було розгромлено українські гуманітарні заклади по всій Україні.

Паралельно з роботою у школі В. Гагенмейстер працював в інших культурно-мистецьких установах. Викладав образотворче мистецтво в Кам'янець-Подільському українському університеті (заснований 22 жовтня 1918 року), згодом у створеному з нього Інституті народної освіти (ІНО) – при кафедрі мистецтв факультету соціальних і гуманітарних наук.

Не лишився він і поза діяльністю організованої наприкінці 1922 року при ІНО Науково-дослідчої катедри (спершу називалася Катедрою історії та економіки Поділля, згодом – Катедрою народного господарства та культури Поділля). У списку членів за порядком вступу він значиться п'ятнадцятим. Катедрою керував Євген Сташевський, після нього – Пилип Клименко. З-поміж інших праць катедри й проведених нею заходів Євтим Сіцінський відзначив доповідь В. Гагенмейстера про нові археологічні знахідки на Поділлі. За словами доповідача, біля села Баговиці, за 10 верстов від Кам'янця, у 1924-1925 роках було виявлено керамічні фігурки й черепки посуду, що належали до Трипільської культури. Збереглися “Записки Кам'янець-Подільського ІНО”, де надруковано (1926 рік), що на 2-й конференції Педагогічних вузів Поділля в своєму виступі В.Гагенмейстер зазначив, що в підготовці педагогічної роботи слід звернути увагу на ув'язку образотворчого мистецтва з вивченням народної творчості в галузі малюнку, а також відвести належне місце художньо-гуртковій роботі по лінії мистецтва. В цей час він був і аспірантом Харківського художнього інституту. 10 січня 1926 року Гагенмейстер зробив доповідь “Розписи хат на Кам'яниччині”, 14 листопада – “Стінні розписи Смотрицької синагоги”.

Учнів для школи директор підбирав під час етнографічних мандрівок селами Поділля. Це були хлопці і дівчата від плуга, верстата, поля, корови, але кожного з них вирізняла мрія про власну творчість у галузі народного мистецтва, кожний мав свої уподобання, котрі талановитий педагог вміло розпізнавав, підтримував і відшліфовував. Він вмів зрозуміти тонку душу майбутнього митця, щедро віддавав їй свої знання, навчаючи людяності та мистецтву, дбав про формування моральних й духовних потреб. Особливою опікою оточував сиріт, надаючи їм можливість безкоштовного навчання і проживання при школі-інтернаті. Віра в людину та повага до неї допомогли В.Гагенмейстеру зібрати професійний педагогічний колектив: В. Шаврін (малюнок), В. Корецька (килимарство), О. Адамович (кераміка), Л. Розов (нарисна геометрія), Г. Журман (скульптура), А. Вронський (стилізований малюнок) та ін. Широкий діапазон спеціалізацій і викладачів-спеціалістів дозволив надати можливість обрання та засвоєння улюблених галузей декоративно-ужиткового мистецтва. Це були технологія керамічної справи, ліплення, скульптура, живописний малюнок для декорування керамічних виробів, художній текстиль (килимарство, вишивання), графічні техніки, особливо літографія та ін. Під час занять рисунком впроваджувалося реалістичне зображення, вміння зафіксувати дійсність з натури різними технічними засобами і матеріалами. Особлива увага зверталася на студювання геометричних фігур, завдяки яким створювалися модульні стилізовані зображення орнаментальних мотивів. За свідченнями колишніх учнів цієї школи, І. Мазура й Т. Сис поглиблюється вивчення лінійно-конструктивної та повітряної перспектив, уводяться вправи на пошук гармонійних пропорційних співвідношень, визначення рельєфності та просторовості форм, усвідомлення матеріальності, фактурності.

Ентузіазм директора, вмільний підбір викладачів, цікава система організації навчального процесу, талановита педагогічна діяльність сприяли вихованню багатьох відомих художників та мистецтвознавців, серед яких Михайло Ліщинер, Зінаїда Охрімович, Микола Олійник, Зінаїда Мельник, Тамара Сис, Микола Мітін, Юхим Гаврилюк, Сергій Кукуруза, Ніна Сулковська та інші [8, с. 216-223].

Значна увага приділялася роботі з учнями з недостатньо розвинутою зоровою пам'яттю, котрі відчували проблеми із зображенням тварин та птахів, що знаходяться у постійному русі, або були недоступні для малювання з натури. Володимир Миколайович орієнтував їх на спостереження натури, запам'ятовування основних та другорядних компонентів і пізніше відтворення, передусім у пам'яті, а потім на аркуші паперу.

Не менш цікавим був творчий рисунок та методика його впровадження у навчальний процес. Досконало вивчалася історія декоративно-ужиткового мистецтва, особливо форми, орнаментальні мотиви, кольорові рішення у різні епохи, традиційне українське мистецтво. Художник-педагог, закоханий у народне мистецтво, навчав цієї любові своїх вихованців. У зимові та літні канікулярні перерви школа організовувала творчі бригади з учнів і викладачів для збору етнографічних матеріалів, зразків народної творчості у селах Поділля. Тут також здійснювався індивідуальний підхід до мистецьких та творчих уподобань кожного учня – дозволялося обирати провідну тему, яка розроблялася під час подорожі. При школі існував фонд, що складався із зібраних творів ужиткового мистецтва: килимів, гончарних виробів, бісерних прикрас, писанок, паперових квітів та витинанок, гутного скла, одягу, вишивок тощо. Ця збірка в деяких випадках виступала в якості натюрмортного фонду. При малюванні раритетних предметів у натюрмортах відбувався процес накопичення навичок малювання, вивчення характерних для Поділля форм, пропорційних співвідношень, кольорової гами та ін. Цікавими були копії настінних розписів та зразків народного мистецтва, які не можна було долучити до фонду. Матеріали слугували нескінченним джерелом натхнення у період навчання у класах. Зібрані замальовки опрацьовувалися і видавалися силами школи [4, с.110]. Детально фіксувалося традиційне подільське національне вбрання, принципи його оформлення, історія походження, залежність від історичних умов. В архівах Національного історико-архітектурного заповідника “Кам’янець” збереглися паперові копії, де викладачами та учнями зображувалися сільські жінки та дівчата у народному одязі з прикрасами. У школі влаштовувалися експозиції зібраних, скопійованих та творчо опрацьованих зразків та композицій.

За згадкою доньки, Ольги Володимирівни Ерн (Гагенмейстер), батько не забував про виховання мовленнєвої культури мистецтвознавчого характеру. Під час створення словника специфічних для народного мистецтва термінів, митець занурювався у вивчення семантики слів та їх походження, досліджував і аналізував народні пісні, де траплялися вислови, пов’язані з традиційним мистецтвом [9, с.219]. Ця робота проводилась за допомогою учнів, з їх безпосередньою участю. Школа існувала як єдиний живий організм, дихала повітрям творчості і натхненням. Величезний обсяг опрацьованих художником з учнями матеріалів надав можливість реалізувати мету і завдання опанування творчим рисунком: перетворення набутих знань, умінь та навичок, творче їх перероблення та переосмислення для створення оригінальних композицій з чіткою вказівкою на першоджерело – народне подільське мистецтво.

Важливий аспект мистецької педагогіки В. Гагенмейстера відзначив Василь Касіян, який був присутнім на одному з викладів: “Я подивляв його методиці викладання. Окремі вузлові місця його лекції він демонстрував крейдою, рисуючи на чорній дошці. Це було незвично, дивувало і доносило до слухачів ясність змісту. Не кожен художник наважиться на таке супроводження лекції “ [1, с. 39]. На початку століття педагогічний малюнок, корисність якого неможливо переоцінити, вважався новаторським прийомом, його необхідність розуміли видатні художники-педагоги, до низки котрих належав Володимир Миколайович. Кожний рух педагога, кожна лінія, проведена на дошці, повинні бути впевненими, бездоганними. Він надає можливість демонструвати поетапне малювання об’єктів зображення, наочно висвітлити особливості форми, конструкції, тектоніки предметів, усвідомити закономірності композиційного розташування натури на аркуші паперу. Використовують малюнок на дошці художники, котрі мають особливу педагогічну чутливість, вміння захочувати учнів під час виконання малюнку до співпраці. Завжди є небезпека втратити увагу слухачів, якщо педагог довго малює, відвернувшись спиною до аудиторії. Педагог мусить часто відходити й здалека аналізувати намальовану наочність,

щоби запобігти помилок у пропорціюванні предметів більшого розміру. В. Гагенмейстер сміливо впроваджував педагогічний малюнок у свою викладацьку діяльність і отримував кращі результати [9, с. 220].

Залучення педагогом учнів до спостереження природних форм та їх трансформацію в ужиткові, що активно розвивало творчу уяву, фантазію, нестандартне мислення, провадило до несподіваності мистецьких рішень. На основі природних аналогів створювалися не тільки орнаментальні мотиви, але й предмети побуту, а це вже зародки дизайну.

Ліплення у школі стає одним з провідних предметів, бо хорошим малювальником буде той учень, який добре розуміє просторовість, тривимірність форм. На заняттях виконувалися вправи на створення у пластичних матеріалах об'єгово-просторових та площинних образів, вивчалися властивості глини як головного матеріалу керамічного виробництва, технологія гончарства.

Педагог передає учням своє зацікавлення архітектурним пейзажем Кам'янця-Подільського. У низці кольорових автолітографій альбому "Старий Кам'янець-Подільський" 1930 року митець лірично сприймає архітектуру, відчуває своєрідність кам'янецької ведуги, зображує її документально точно. У системі активізації творчої активності учнів цей аспект діяльності художника знайшов належне місце. Учні згадують, як що першої суботи навчального року директор художньо-промислової школи розпочинав екскурсію по Кам'янцю-Подільському з метою ознайомлення першокурсників з пам'ятками міста. Художня школа першою розпочала справу популяризації архітектурних забудов і видів Кам'янця. Вона видала кілька альбомів пам'яток міста і кілька поштових листівок із зарисовками художника В. Гагенмейстера та його учнів.

Успіхи вихованців та створення навчально-технічної бази у школі дали можливість підвищити статус закладу і порушити клопотання про відкриття на базі школи художньо-промислового технікуму. Як вже зазначалось раніше, у 1922 році реорганізація здійснилася, завідувачем було призначено В. Гагенмейстера.

Художник-педагог був гордістю учнів. Закоханий у мистецтво, добрий, справедливий, своїм прикладом він заохочував викладачів і вихованців до участі у науковій роботі. З етнографічних матеріалів, зібраних у селах Поділля, створювалися посібники, які друкарським способом, переважно у техніці літографії, видавалися школою невеликими тиражами. Ольга Володимирівна Ерн-Гагенмейстер розшукала станом на 1989 рік 136 видань школи – її батькові належало 96. У цих виданнях художник проводить мистецтвознавчий аналіз знайдених зразків народної творчості, намагаючись зробити їх доступними для використання у навчальному процесі. Запрошений читати лекції з історії образотворчого мистецтва в Кам'янець-Подільському університеті, Володимир Миколайович одночасно проводив науково-дослідну роботу, був аспірантом Харківського художнього інституту, виступав з доповідями про нові археологічні знахідки, розписи хат на Поділлі, фрески Смотрицької синагоги, на кафедрі та наукових конференціях [10, с. 95]. Уся робота проводилася за допомогою учнів. Їх безпосередньою участю. Дякуючи методиці особистісного навчання, школа існувала як єдиний живий організм, дихала повітрям творчості й натхнення.

Ось як писав про нього учень, скульптор-керамік Юхим Гаврилук. "В. Гагенмейстер – художник-соціолог. Він не шукав тихих заводей, а кидався у вир життя, чому навчав і своїх вихованців. Він збирав талановиту молодь, щедро віддавав їй свої знання, навчав людяності і мистецтву. Був талановитим художником-графіком, прекрасним адміністратором, чуйним психологом і педагогом, великим знавцем і дослідником народного мистецтва, пристрасним популяризатором народної творчості Поділля, великим натхненником і організатором та безпосереднім учасником видавничої діяльності Кам'янець-Подільської художньо-промислової профтехшколи ім. Г. Сковороди. Він навчав любити, цінувати і зберігати народне мистецтво, надбання і пам'ятки матеріальної культури нашого народу. Володимир Миколайович для мене особисто був найпершим та найдорожчим учителем з народного мистецтва і краєзнавства Поділля. Від нього я пройнявся найсуттєвішими почуттями до народного мистецтва, що

лягло в основу мого прагнення на все життя. Володимир Миколайович Гагенмейстер – це була наша слава і наша гордість!”. “С воспоминаниями о Владимире Николаевиче – моем первом учителе искусства – связана моя молодость и первые шаги в творческой жизни. Пусть светлая память о нем никогда не погаснет, как не гаснет народное творчество, которому он посвятил всю свою жизнь. ...это был требовательный и чуткий педагог, прекрасной души человек, влюбленный в самобытность искусств многих народов. ...Он раскрывал передо мной тайны изобразительного искусства, за что я до конца своих дней сохраняю о нем светлую память”. (Михайло Ліщинер – член спілки художників СРСР) [3, с. 124].

“Владимир Николаевич был активный пропагандист эстетической культуры и прекрасный педагог, это был первый мой учитель, и те первые уроки в области графики легли в основу всей моей творческой жизни художника и сыграли впоследствии ту роль, что я избрал для себя этот вид искусства, как один из самых благородных и массовых для народа”. (Сергій Кукурудза – член спілки художників СРСР) [3, с. 123].

Художньо-педагогічний досвід В. Гагенмейстера та його результати переконливо доводять необхідність пошуку нестандартних рішень у процесі впровадження стратегії індивідуального підходу до кожного учня. Мудрий художник-педагог, особистість, завжди залишає стежку для творчих проявів вихованців у рамках поставлених завдань, допомагає виховувати особистісні здібності й таланти.

Список використаних джерел

1. Білокінь С. “Білі круки” подільського друкарства” / С. Білокінь // Пам’ятки України : історія та культура. – К., 2000. – С. 33-45 : іл.
2. Журнал министерства народного просвещения. Седьмое десятилетие. – Часть CCCLV. – Сентябрь : Сенатская типография. – С.-Петербург, 1904. – 391 с.
3. Киевская старина. – Ежемесячник. – Исторический журнал. – Год двадцать третий. – Том LXXXIV, 1904. – Апрель. – С.123-124.
4. Паравійчук А. Кам’янець-Подільська художньо-промислова школа і її краєзнавча діяльність / А. Паравійчук // Тези доп. історико-краєзнавчої конф. – Хмельницький, 1965. – С. 110-111.
5. Поділля / Л.Ф. Артюх, В.Г. Балущок, З.Є. Болторович та ін. – К. : Видавництво НКЦ Доля, 1994. – 504 с.
6. Православная Подолия. Еженедельник Подольской епархии. (год издания IV). Под редакцией протоиерея Е. Сецинского. Кам.-Под., тип. Свято-Троицкого братства. №49. –1909. – 1274 с.
7. Рубан В.В. Забытые имена. Рассказы об украинских художниках XIX- начала XX века / В.В. Рубан. – К.: Наукова думка, 1985. – С.133-149.
8. Савчук В.О. Народно-мистецька спадщина Поділля у контексті історико-краєзнавчого руху 20-х – поч. 30-х рр. XX ст. / В.О. Савчук // Мистецька спадщина Поділля у контексті полікультурного європейського простору : збірник наукових праць за результатами Міжнародного науково-практичного семінару. – Кам’янець-Подільський : Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – 212 с. – С. 6-12.
9. Урсу Н.О. Педагогіка мистецтва у спадщині Володимира Гагенмейстера / Н.О. Урсу // Історія педагогіки у структурі професійної підготовки вчителя. – Кам’янець-Подільський : Абетка-Нова, 2002. – С. 216-223.
10. Філь Ю. До історії Кам’янець-Подільського наукового при Українській Академії наук товариства: Записки / Ю. Філь. – Т.1, 1928.

This article is devoted to artistic and educational activity of outstanding podilsky artist and teacher Volodymyr Gagenmaster and it contains information about characteristic methods of his art pedagogy.

Key words: pedagogy, art, artistic and pedagogical activity, art school, student.